

Christian 2. og hollænderne på Amager

Undervisningsmateriale

6.-7. klasse
Museum Amager 2021

Undervisningsmateriale om Christian 2. og hollænderne på Amager

Sådan bruger I materialet

Materialet fortæller historien om en gruppe hollandske bønder, som blev inviteret af Christian 2. til at bosætte sig på Amager. Disse mennesker fik stor betydning for Store Magleby, da mange af deres traditioner blev ført videre i "Hollænderbyen" og stadig bliver det i dag.

Det anbefales at materialet bruges i forbindelse med et besøg på Amagermuseet, men det kan også bruges som et tema i undervisning generelt. Det er opbygget som en slags scrapbog, hvor kildemateriale, illustrationer, opgaver og tekst i samspil, fortæller hollænderbøndernes historie. Alle spørgsmål besvares direkte eller indirekte i materialet. Vi anbefaler, at lave materialet i grupper eller fælles på klassen. Nedenunder denne tekst finder I en liste med ordforklaringer, som kan hjælpe jer igennem materialet.

God fornøjelse!

Ordforklaringer

Adel: En lille gruppe af mennesker, som var de rigeste og mest indflydelsesrige efter Kongen. Det var for det meste adelige der ejede de store gårde, som bønderne arbejdede på.

Privilegier: særlige love, som ikke gælder for alle.

Stadfæste: Slå fast eller bekræfte.

Punch: En alkoholisk drik med rom.

Snørekorset: Et stramt stykke stof, der blev bundet rundt om maven, strammet ind med snor og skulle give illusionen af en smal talje.

Fiskerlejet: Lille bebyggelse ved en kyst, gerne med en lille havn.

Ligsten: Gravsten

Selvstyre: Retten til at styre og bestemme over sig selv, i en mindre eller større gruppe.

Reform: Ændringer i samfundet for at gøre det bedre og mere tidssvarende.

Christian d. 2 (Konge fra 1513 til 1523)

Christian 2. var kun konge af Danmark og Norge i 10 år. På trods af, at han skabte fremskridt inden for både handel og landbrug, var han upopulær blandt adelen. Dette skyldtes, at han prioriterede handelsmændene over adelen. Det hjalp heller ikke på hans popularitet, at han i 1520 inviterede den svenske adel til fest, og der beordrede 82 af de indbudte svenskere halshugget. I Sverige er Christian kendt som "Christian tyran". Christians mange nye reformer, hans behandling af adelen og hans forhold til elskerinden Dyveke og hendes mor Sigbrit, førte til, at han endte med at måtte flygte ud af Danmark. Selvom Christian var en tyran, havde han stor betydning for Amager. Han inviterede i 1521 24 hollandske familier til at bosætte sig på Amager - disse familiers efterkommere findes stadig på Amager i dag.

CHRISTIAN MØDER MOR SIGBRIT OG DYVEKE I BERGEN MELLE 1507 OG 1509.

MOR SIGBRIT OG DYVEKE TAGER MED CHRISTIAN TIL DANMARK I 1513, SELVOM CHRISTIAN SKAL GIFTES MED ELISABETH AF HABSBERG.

MOR SIGBRIT OG ELISABETH ER MED TIL AT ARRANGERE INVITATIONEN AF HOLLANDERNE TIL AMAGER. DE KOMMER TIL AMAGER I 1521.

Sigbrit Villoms

Sigbrit Villoms var Christian 2.s betroede rådgiver og mor til hans elskerinde Dyveke. Hun var ikke adelig, men en dygtig forretningskvinde. Sigbrit Villoms var fra Holland og spillede en vigtig rolle, da de hollandske familier kom til Amager i 1521.

Sigbrit fik fremstillet sin ligsten, da hun stadig var i live. På stenen stod på hollandsk: "Her ligger Sibrecht (Villum)s datter og døde i Herrens år 15... den ... dag ... (Bed til Gud for sjælen". Der var dermed plads til at skrive hvornår hun døde til den tid. Sigbrit kom dog aldrig til at bruge gravstenen, da hun flygtede fra Danmark i 1523, uden den. Stenen blev senere stjålet af Sigbrits adelige fjende Knud Pedersen Gyldenstjerne som satte den ved indgangen til sin gård. Hans had til Sigrit var så stort, at han bad gårdens karle og bønder om, at spytte på den eller "det der var værre".

Sigbrits ligsten

Spørgsmål til diskussion

- Hvad tænker i om at Sigbrit fik lavet en ligsten, da hun stadig var i live? Hvad siger det om tidens forhold til døden?
- Hvad betyder det at være "adelig"?
- Sigbrit var Christian 2.s rådgiver. Hvorfor tror du Knud Pedersen Gyldenstjerne hadede Sigbrit så meget?
- Hvad var værre end at spytte på ligstenen?

Lav tegneserien færdig

På billedet ankommer Sigbrit til Christian 2. med de hollandske familier, som skal bo på Amager. Ved siden af Christian er dronning Elisabeth. Hvad tror du de siger?

Hollændernes privilegier - Christian 2. brev

Kilde: Uddrag af privilegiebrevet fra 1521

I 1521 skrev Christian 2. et privilegiebrev, hvilket var en aftale mellem kongen og de 184 hollandske bønder, han havde inviteret til Amager for at bo og arbejde. Et privilegiebrev var en slags tilføjelse til loven, hvor der stod de ting de hollandske bønderne måtte, men som de danske bønder ikke måtte. De danske bønder skulle følge den danske lov. De hollandske bønder måtte for eksempel fiske ål, hvilket der ikke var mange der måtte.

"(...) Ligeledes maa de ogsaa frit fange Fugle og nytte Fiskeriet under samme Land samt alle andre Næringer, paa hvad Maade de kan hjælpe sig, undtagen Svaner, Harer og endvidere andet fiskeri, som Sæl, Stør, Marsvin og al anden Fisk, som med Rette tilfalder Os (kongen og dronningen) efter hollandsk Skik, hvilke de skal forpagte særskilt af os. (...)"

Privilegiernes betydning

Man kan forestille sig, det kræver lidt overtalelse, at flytte hele vejen fra Holland til Danmark i 1500-tallet. Før nutidens teknologi var verden større og det var både en usikker rejse og usikkert at forlade ens gård, som dengang både var ens hjem og arbejdsplads. Christian 2. måtte derfor garantere de hollandske bønder særligt gode vilkår, for at lokke dem til Danmark. Det gjorde han ved at udstede særlige privilegier, som kun galdt for de hollandske bønder. Hollænderne fik blandt andet hele Amager, frihed til dyrkning af jorden og fiskeri, og deres eget retssystem.

Selvstyre

Hollænderne fik med Christian 2.s privilegiebrev deres eget styre med en såkaldt "schout" som overhoved. Schouten stod kun til ansvar for kongen selv. Hollænderne fik ret til hele Amager, på nær fiskerlejet Dragør. De måtte fordele jorden imellem sig, som de ville, lade den gå i arv imellem sig, udnytte og forbedre den, uden indblanding udefra. De havde tilmed deres eget retssystem. Derudover blev folk i mange år også kun gift med andre fra Store Magleby eller "Hollænderbyen", som den også blev kaldt. Hollænderbønderne havde altså deres eget lille samfund.

Privilegier Spørgsmål til diskussion

- Hvad er "privilegier"?
- Hvad vil det sige at have "selvstyre"?
- Hvordan lokkede kongen hollænderbønderne til Danmark?
- Kan du nævne et af hollænderbøndernes privilegier?

Åleruse

Inden du farer ned i blomsterhandleren for at købe en stor buket åleroser til din mor, så hedder det faktisk en "åleruse". En åleruse er et fiskeredskab som bruges til ålefangst. De hollandske bønder der kom til Danmark havde erfaring med ålefiskeri og ålefiskeri var en af de specielle privilegier, som hollænderne på Amager fik. Ålefiskeri var udbredt og en god forretning for de hollandske bønder. Til venstre ses en af de gamle åleruser.

Hollændernes privilegier - Christian 3.s brev

Kilde: Uddrag af privilegiebrevet fra 1547

I 1523 måtte Christian 2. flygte Danmark. Det betød at der skulle en ny konge til magten, der kunne ændre på de gældende love. Dermed var hollænderbønderne i fare for at miste deres privilegier. Først i 1547 kunne Christian 3. indgå en ny aftale med dem. Hvor Christian 2.s privilegier dækkede over hele Amager, ændrede Christian 3. dem til kun at omfatte Store Magleby. Til gengæld lod han dem beholde de privilegier som Christian 2. havde givet dem i 1521. Hollænderne måtte fortsat: "(...) bygge og bo i Store Magleby og nyde og beholde den, dog saadan at de aarligt skulle give deraf til Kronen 300 Mk. danske penge og fornøje slotsskriveren her paa København slot, og opholde København slot med saa mange rødder og løg som behøves til bespisning."

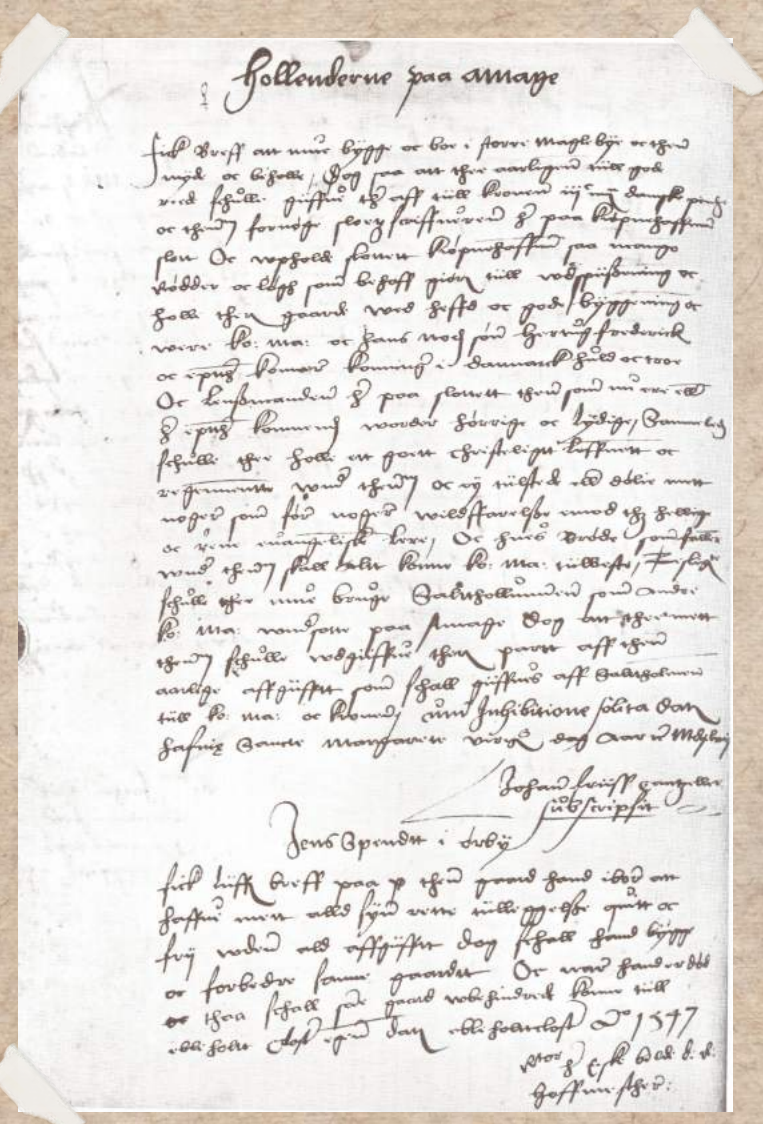
Christian 3. tilføjede dog "rødder og løg til bespisning", hvilket fortæller os, at de hollandske bønder dyrkede forskellige rødder såsom gulerødder, pastinak, persillerod og løg på deres marker.

Den håndskrevne kilde er Christian 3.s privilegiebrev. Dette er hele brevet, så det er ikke et langt brev. Christian 3. har ikke haft meget at tilføje til det første privilegiebrev - det vigtige var at stadfæste hollænderbøndernes privilegier, afklare hvor meget af Amager de skulle have og at få del i deres udbytterige produktion af rødder og løg. Det er svært at læse håndskrift fra 1500-tallet, men måske du kan læse enkelte ord?

Noget af Amager vindes tilbage

Selvom hollænderbønderne ikke fik hele Amager, som Christian 2. havde lovet dem i sit brev, så fik hollænderbønderne alligevel en større del af Amager end Store Magleby. Hollænderbønderne var dygtige landmænd og da de privilegierne gav dem gode betingelser, tjente de gode penge. Da der også blev flere af dem, i takt med at deres familier voksede, var der både brug for og råd til, at købe flere gårde og mere jord. Imidlertid galt privilegiernes gode betingelser ikke for gårde udenfor Store Magleby, hvilket betød at hollænderbønderne måtte drive gårdene fra deres hjem i Store Magleby. Flyttede de til en af de tilkøbte gårde, skulle de arbejde for kongen og mistede deres frie rådighed over jorden - De skulle følge de love som var for de danske bønder og som fulgte med gårde uden for Store Magleby. De fleste hollænderbønder drev dog bare de ekstra gårde fra Store Magleby. På den måde fik hollænderbønderne alligevel mere jord end det var givet af Christian 3.

Egnsdragt - Lidt dansk, lidt hollandsk

Amagerdragt

Indtil omkring af 1900, havde man mange steder i Danmark "egnsdragter", hvilket betød, at folk der boede i de samme områder, havde relativt ens tøj på. På den måde kunne man se på folks tøj, hvor i landet de kom fra.

Hollænderne på Amager var også kendt for at have deres eget særlige tøj og deres tøj havde rødder i den hollandske klædedragt. På billedet kan du se en illustration af en af efterkommerne fra Holland. Kvinden er iklædt datidens tøj - blandt andet et snørekorset, en hat og en krave. Hun er iklædt mange lag, da det var almindeligt, at have flere skørter, trøjer, og jakker på. Dette gjaldt både sommer og vinter. Kvinder gik altid med hat, kyse eller anden hovedbeklædning. Håret var for det meste flettet under hovedbeklædningen.

Opgave

Dragtudstillingen

Find en et stykke tøj i udstillingen, som du synes er meget anderledes end det tøj man bruger i dag. Find sammen to og to, vis hinanden tøjet og fortæl hvad det er.

Børnedragt

Børn havde næsten det samme tøj på som voksne: Skørter, forklæde, trøjer, hue og krave. Dreng og piger var ens klædt til de var 4-5 år gamle, da det var praktisk at børn havde skørt på, indtil de selv havde lært at gå på toilettet. Børnenes huer var det eneste der viste børnenes køn: Dreng havde guldstriber på huen og piger havde et mønster. Fra 4-5 års alderen gik drenge i bukser.

Ældre kilder: Laurids de Thurah

En af de ældste kilder der beskriver hollænderbøndernes klædedragt, er arkitekt Laurids de Thurahs bog om Amager fra 1758. Her skriver han om de gifte mænds hovedbeklædning: "Naar de er i deres Stads eller Helligdagsklæder, bærer de paa Hovedet en stor rund, blaa flosset Hue, næsten en Alen i Diameter, som er gjort af det fineste Kamelhaar (...)". Han beskriver hollændernes floschat, som var en værdifuldt klenodie for hollænderbønderne. De Thurahs beskrivelser af amagerdragterne er vigtige kilder, da der ikke findes mange beskrivelser af amagerdragten fra den tid. Værd at bemærke ved dette citat er også, at her startede de Thurah en misforståelse, som skulle gå igen i litteraturen mange år efter. Floschatten er nemlig ikke lavet af kamelhår, men af angoraged.

Fester og traditioner

Fest

Det har været en tradition i Store Magleby at fester varede flere dage. Dette gælt både fastelavnsfester og bryllupsfester. I 1700-tallet var kongen og rigsrådet ikke begejstrede for, at almindelige mennesker købte dyreting og holdt fester, der varede flere dage. Det blev derfor forbudt ved lov, at holde disse fester. Mange gjorde det dog alligevel, men blev det opdaget af Schouten, måtte man betale en bøde.

Traditioner

Spørgsmål til diskussion

- Hvad kendetegner en tradition?
- Hvilken betydning tror du traditioner har haft for hollændernes fællesskab?
- Kan du nævne en af de ting hollænderbønderne gjorde for at fejre fastelavn?
- Hvor længe varede en bryllupsfest?

Punchbowle

Den kæmpe bowle, som drengen Crilles sidder i, er en af de bowler man brugte til fester. I bowlen kom punch - den slags der ikke er for børn, og så kunne folk skænke sig et glas eller ti. Bertel Petersen husker fra planlægningen af fastelavn i 1926: "Resten af aftenen forløb udmærket med at synge og "klinke", og da vi sluttede kl. 11, havde bollerne (bowlerne) været adskillige ture til køkkenet for at blive fyldt". De var godt nok tyve mænd til planlægningen, men der er blevet drukket til.

Fastelavn på hesteryg

Fastelavn er i sig selv ikke en hollandsk tradition, da der også har været fejret fastelavn før hollænderbønderne kom til Danmark. Men fastelavn har været fejret på en særlig måde i Store Magleby, da katten af tøndes slås på hesteryg. Derudover red fastelavns rytterne rundt mellem gårdene i Store Magleby og Dragør, hvor de fik serveret punch og kaffe. Fastelavns fejringen strakte sig over flere dage, med både planlægning, tøndeslagning, ridt rundt i byen, fest, sang og dans. Hestene var pyntet i hollandske farver og i 1920'erne kom kong Christian 10. og overværede tøndeslagningen.

Stadig i dag har fastelavn en særlig betydning i byen og fejres så vidt muligt efter de gamle traditioner.

Christian 2.s privilegiebrev I52I

Oprindeligt kilde

95
Wij Christiane 2. ende Elisabeths vander seluen genaden Dery roudt dat wy mit onse dancmerckes
rycken ract volboort behouen hebben gemaect en enthyck beslymtinge mit onse ondersaten ende
boeren die daer op onse lande van aelmeck voraertich syn en huer naemaels romen warden als
te hoop gerekent hondert vierentachtich boeren In sulcker maet en gestalt als hier naer volcht
En vesten dat sy sulken hebben bemycken en behouden al dat yanse lant/ Ende leuen en verheuen
huer naer hollants recht als sy nu hebben/ ende myet naer die deuytche recht/ Ende mogen
graven/ Ende Ende beste wyse en mate naer haer eygen hollantsche wyse dat bederlyc zoodat die
reue soo veel mayen lants mach reuyen als die ander/ Dmytgenomen die buer houen op
draken die huer naer gestreuen staen/ en sulken mogen vry syn bou eenige molstene van varen
en arbeit/ alle andere bestaeringe/ dmytgenomen bou gelt/ en betalinge/ en mogen vercoopen
wat steen daer opten bouss lande is want hem yelust/ Desyghelken mogen sy ouck vry boegelen
dangen/ en die tischere bemycken onder den seluen lande/ en alle andere neringe In wat
manieren sy hem behulpen romen/ dmytgenomen zbanen hazen/ en meer ander dysterre als
zeel/ steer/ meerwyn/ en alle ander byst die ons mit recht toe valt naer hollantsche wyse
Welcke sy ons bysonder sulken verparchten/ en sulken voort gemeten/ en behouden bouss lant
die en eenige naderen andere ten retheye tyde/ dmytgenomen onse/ en der reonen bysthele
op drake mit huer vryheit/ en toebehooren/ Dorch sulken gemeten/ en behouden den tollenaer
yaede daer en op bouen zal/ die daer op bueren zal onse vol/ en alle gerachtichheit die ons daer
mit recht mach toe vallen/ en machten ons daer van goede rekenstrap/ ofte den seluen onse toe
en gerachtichheit bouss van ons verparchten/ zandier bou en bou van pen/ en sulken ouck op
draken bouen die ander boeren die daer sulken honden vry openbaer herberge/ en hem zal
dmytgeleyt warden also veel beyden als sy behoef hebben tot haren roeyen/ en ander besten/
hebben wy ouck yeymt/ en toegelaten dat sy mogen gemeten/ en behouden den zolthollen mit
alle syn vryheit/ en wat raksteen sy daer op boeken/ sulken sy onse borgereen huer te roppenhain
vercoopen/ Desyghelken sulken die selue boeren mach hebben die reue eenige naderen andere te
vercoopen/ en sy pant setten huer houen daer sy nu In bouen mit huer toebehooren deenden
anderen alsoot hem yelust/ Ende want by alsoo datter eenige eenige ghebeelen al dmyt storne
sue sulken ons/ en der reonen die bouss houen mit huer lant/ en toe behooren wederom toe romen
Ende sal aldan die front vanden lande bouss volcomen mach hebben al sulken dmytgestoruen
houen/ en lande wederom te verparchten den genen die daer meest om genen wilt/ bouss sulken die bouss
boeren die nu opten lande bouen of huer naemaels romende warden ons genen onse van huer stat
en hueren In gedde van al eyantsche lant als te velen/ en die een huer vanden bouss pen te
betalen mit zansusse missonne/ die ander helft tot kerfusse daer vest nauolien/ Ende
want dat alsoo geschiede dat wy van onse gemeene ondersaten van onse rycke eenige lant hulpe
begeten waren/ soo sulken sy ouck verplichtet syn ons te genen/ en te hulpen van hueren
margen talen/ en goden alsoo dat behoort/ Ende Indue die bouss boeren huer kermy neder
betalinge redelich/ en wel onder hermen alsoo bouss staet/ soo sulken sy bouss lant rustelich
en vredechich sonder eenige stade ofte hinder besitten/ Ouch en sal nyemant huer recht/ en doemen
wess dan wy selue of onse front/ en streuen In onse afwys/ Welcke bouss vromeliche/ en artikelen
wy verplichten ons onse lieue hmyt zoude/ en onse reuen/ en natomelingen comingen/ en coming mien
In dancmercken vast/ en onbrekchich/ In alle des bouss punten/ en artikelen te onder houen/ ende
tot meerder zekerheit hebben wy mit onse lieue hmyt zoude/ en onse rycke ract seged des onse
brieff beseyelt/ Welcke gesteruen/ en geyenen is op onse tot roppenhain/ In zane ons heuen
dmyt byst hondert/ en een ende dmytich opten

Christian 2.s privilegiebrev 1521

Transkriberet

Privilegiebrevet 1521

Vi Christiern etc. Og Elisabeth af den samme nåde bekendtgør, at vi med vort Danmarks riges billigelse og samtykke har gjort en endelig overenskomst med vore undersåtter og bønder, som er boende på vort land Amager og herefter vil komme, tilsammen regnet 184 bønder, på en sådan måde og i en sådan form, som herefter følger:

For der første, at de skal have, bruge og beholde det hele land, og leve og dømme sig selv efter hollandsk ret, som de nu har den og ikke efter den danske ret. Og de må indgrøfte og på bedste måde efter deres egen hollandske skik fordel landet, så at den ene får lige så mange morgen land som den anden - undtagen de fire gårde på Dragør, som herved beskrevet står - og de skal og må være fri for enhver tyngde af ægt og arbejde og alle andres besværinger, undtagen for penge og betaling.

Og de må sælge, hvad sten der er på det nævnte land, som det behager dem. Ligeledes må de også frit fange fugle, og de må bruge fiskeriet under samme land og al anden næring på den måde, som det kan være dem nyttig, undtagen svaner, harer og endvidere andet fiskeri som sæl, stør, marsvin og alle andre fisk, som os med rette tilfalder efter hollandsk skik, hvilket de skal forpagte særskilt af os.

Og de skalfremdeles nyde og beholde det førnævnte land, den ene arving efter den anden til evig tid, undtagen vort og kronens fiskeleje på Dragør med dets frihed og tilliggende. Dog skal de nyde og beholde tolderens gård, på hvilken én skal bo og dér skal oppebære vor told og al rettighed, som der med rette kan tilfalde os, og gøre os deraf godt regnskab, eller også forpagte af os samme vor told og rettigheder for en sum penge årligt. Der skal også på Dragør bo tre andre bønder, som der skal holde frit offentligt herberge, og til dem skal der udlægges så meget græsland, som de har behov til deres køer og andre dyr. Vi har også forundt og tilladt, at de kan benytte og beholde Saltholmen med al dens frihed, og hvad kalksten de bryder op dér, skal de sælge til vore borgere her i København. Ligeledes skal de sammen bønder have beføjelse til den ene arving efter den anden at sælge og pantsætte deres gårde, som de nu bor i, med deres tilbehør, det ene efter det andet, således som det behager dem.

Og hvis det skulle ske, at et hold arvinger uddøde ganske og aldeles, så skal de førnævnte gårde med deres jord og tilbehør atter tilfalde os og kronen. Og Scouten i førnævnte land skal da have fuldkommen beføjelse til atter at bortforpagte sådanne uddøde gårde og jorder til dem, der vil give mest. Videre skal de førnævnte bønder, som nu bor i landet eller herefter vil komme, give os vor årlige skat og tiende i penge af det hele land, nemlig etc.; og den ene halvdel af de førnævnte penninge at betale Sankt Hansmesse om sommeren og den anden halvdel til første, derefter følgende jul.

Og hvis det skulle ske, at vi af vore menige undersåtter i vort rige skulle begære nogen landhjælp, skal de og være forpligtet til at give os og at hjælpe af deres antal morgen (Hartkorn) og gods, som det er behørig. Og hvis de førnævnte bønder redeligt og vel overholder deres betalingsterminer, som forskrevet står, så skal de roligt og fredeligt uden nogen skade eller hindring besidde det førnævnte land.

Og ingen skal være deres retter eller dommer end vi selv eller vor scout og sceptenen i vor fraværelse. Hvilke førnævnte privilegier og artikler vi forpligter os, vor kære husfrue og vore arvinger og efterkommere, konger og Dronninger i Danmark, fast og ubrydeligt i alle disse førnævnte punkter og artikler af overholde, og stil større sikkerhed har vi med vor kære husfrue og vort riges råds segl dette brev beseglet, hvilket er skrevet og givet på vort slot i København i det herrens år 1521 på den...